

Necmiye ÖZBEK ARSLAN ve Fazile EREN KAYA (Ed.), *Klasik Türk Edebiyatında Peygamberler, Çanakkale, 2024, 449 sayfa. ISBN: 978-625-6139-26-8*

Fatih UĞUR*

Klasik Türk edebiyatında peygamber kıssalarının büyük önemi vardır. Hemen her divanda çeşitli özellikleriyle birer telmih unsuru olarak başvuru olan peygamber kıssaları, kimi zaman kıssa-ı enbiya türü eserlerde olduğu gibi müstakil olarak da ele alınmış, manzum ve mensur birçok eser meydana getirilmiştir. *Kur'an-ı Kerim* kaynaklı kıssalar asırlarca süregelen anlatı geleneği içerisinde diğer kutsal kitaplar, hadisler, halk hikâyeleri ve mitolojik öykülerle zenginleştirilmiş, edebiyat sahasında bir peygamber kıssaları anlatma ve aktarma geleneği oluşmuştur.

İslam coğrafyasında anlatılagelen peygamber kıssalarının öncelikli kaynağı *Kur'an-ı Kerim* olsa da şairler yalnızca *Kur'an*'dan etkilenmemiş, *Tevrat* ve *İncil* gibi kaynaklardan da beslenmişler ve peygamber kıssalarını çeşitli benzetme örüntüleri içinde kullanarak şiirlerini daha renkli ve derinlikli hâle getirmeye çalışmışlardır. Dinî kaynakların yanı sıra toplumun/toplumların kolektif hafızasında yaşayagelen halk hikâyeleri ve mitolojik öyküler de peygamber kıssalarına izafe edilerek klasik şiir geleneğinde çok katmanlı bir peygamber öyküleri külliyyatı meydana getirilmiştir. Bunun yanında Hz. Yusuf, Hz. Süleyman ve Hz. İbrahim gibi peygamberlerin etkileyici yaşam öyküleri de müstakil metinler hâlinde yazılmış, ayrıca Hz. Musa ve Azrail, Hz. İbrahim ve Nemrut gibi, peygamber öyküleri içerisinde anlatılan bazı kıssalar da halk hikâyesi formunda yıllarca anlatılmış, birçoğu sonradan yazıya geçirilmiştir.

Araştırmacı açısından bakıldığında, Mircea Eliade'nin (2016) de ifade ettiği üzere, bir edebî metni anlamak için dinler tarihi bilgisine sahip olmak gerekir (s. 15). Buna bağlı olarak klasik Türk edebiyatı metinlerini daha iyi anlamak için de dinler tarihinin temelini oluşturan peygamber öykülerini açılmak büyük önem arz eder. Nitekim klasik Türk şiirinde peygamberler üzerine yapılan kimi çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde öne çıkanlardan biri Dursun Ali Tökel'in *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi* (2000) isimli kitabıdır. Bu kitapta Tökel, klasik Türk edebiyatında adı geöen bazı peygamberlerin *Kur'an*'a, *Tevrat*'a ve mitolojiye dayanan öykülerinden söz etmişse de yalnızca beş peygambere yer vererek kısaca açıklamış ve sınırlı sayıda örnek metin almıştır. Dikkati öeken diğer bir çalışma ise Melike Uçar tarafından 2006 tamamlanan *Klasik Türk Şiirinde Peygamberler* isimli yüksek lisans tezidir. Tezde, divan şiirinde sözü geöen on yedi peygamber ve yine peygamber olduğu varsayılan üç şahsa yer verilmiş, bu şahıslar kısaca anlatıldıktan sonra birkaç beyitle örneklendirilmiştir. Bunların yanında, belli eserlerden hareketle divan şiirinde peygamberlerin portresini çıkarmak üzere kaleme alınmış kimi çalışmalar da bulunmaktadır. Daha ziyade birer sözlük

*Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, E-posta: fatihugur@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1548-8988.

niteliğinde olan bu çalışmalar, klasik Türk şiirindeki dinî şahıslar hakkında kimi bilgilerin elde ediliyor olması dışında alandaki eksikliği gidermek bakımından yetersiz kalabilmektedir. Necmiye Özbek Arslan ile Fazile Eren Kaya editörlüğünde, on dört araştırmacının katkısıyla hazırlanan ve Paradigma Akademisi tarafından Eylül 2024'te yayımlanan *Klasik Türk Edebiyatında Peygamberler* isimli kitap ise, klasik Türk edebiyatı geleneği içerisinde sözü geçen birçok peygambere ilişkin çeşitli bilgilerin sunulmuş olması bakımından alandaki önemli bir açığı kapatmaktadır. Nitekim kitapta peygamberlere ilişkin çeşitli motifler ve daha önce incelenmemiş birçok anlatı mercek altına alınmış, araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Kitapta yer alan yazıların içeriklerini şöyle özetlemek mümkündür:

Ahmet TANYILDIZ – *Kutlu Yolculuğun Manzum Hikâyesi: Hicret-nâme* (s. 1-22): Manzum bir hicret-nâme kaleme aldığı bu yazısında Tanyıldız, Hz. Muhammet'in manevi kişiliğinin yanı sıra şahsiyeti etrafında cereyan eden hadiselerin insanlar için örnek teşkil edeceğini söylemiş, özellikle Mekke'den Medine'ye hicretin yalnızca bir göç öyküsü olmadığını ifade etmiştir. Buna uygun olarak yazar, geleneğin çağdaş bir temsili niteliğinde yazdığı *Hicret-nâme*'sinde, hicret hadisesinin neredeyse tüm manevi ve beşerî özelliklerini göstermiştir. Nitekim klasik anlatı geleneğinde olduğu gibi besmele ile söze başlamış ve takip eden 240 beyit boyunca hicret hadisesini kronolojik olarak ve edebî bir dille anlatmıştır.

Âdem CEYHAN – *Türk Edebiyatında Hz. Muhammed ile İlgili Bazı Edebî Türler* (s. 23-54): Bu bölümde Ceyhan, klasik Türk edebiyatında başlangıçtan beri görülen ancak özellikle 15. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanan Hz. Muhammet ile ilgili edebî türleri ele almıştır. Bu türler içerisinde mevlit, siyer, delâ'ilü'n-nübüvvet, hilye, na't, mi'raciye ve hadis derlemeleri yer almaktadır. Ceyhan bu türlerin her birini ayrı başlıklar altında etraflıca tanıtmış, klasik dönemden günümüze dek yazılmış başlıca örneklerini göstererek incelemiştir.

Elif AYAN NİZAM – *Nigârî'nin "Sana Kurban" Redifli Terci'inde "En Sevgili"ye Kurban Edilenler* (s. 55-92): Ayan Nizam bu yazısında 19. yüzyılda yaşamış mutasavvıf şairlerden Nigârî'ye ait, Hz. Muhammet'i anlatan "sana kurban" redifli na'tındaki "kurban" kavramını incelemiştir. Yazar söz konusu şiiri tasavvufi ciheti üzerinde durarak ele almış ve Hz. Muhammet'in uğrunda kurban edilebilecek tüm nesne, varlık ve kişileri tartışmış, ona duyulan derin sevginin Nigârî'nin eseri üzerinden edebî metinlere nasıl yansıdığını göstermiştir.

Nazire ERBAY – *Klasik Türk Şiirinde Hz. Peygamber'in Hayatına Etki Eden Anne, Eş ve Çocuk Olarak Kadınlar* (s. 93-129): Bu yazıda Erbay, Hz. Muhammet'in hayatında önemli rol oynayan kadınların klasik Türk şiirindeki ontolojik/varlıksal konumlarını üzerinde durmuştur. Hz. Amine, Hz. Hatice ve Hz. Fatıma gibi Hz. Peygamber'in yaşamında temel role sahip kadınların yanı sıra Hz. Halime, Hz. Safiye ve Hz. Mariyye gibi onun çevresinde yer alan kadınlar da klasik şiire yansıyan yönleri bakımından ele alınmış; toplumsal düzen ve hakikat âlemi arasında kadının varlığı Hz. Peygamber'in etrafındaki bu kadınların divan şiirindeki izlekleri üzerinden değerlendirerek çeşitli metinlerle örneklendirmiştir.

Necmiye ÖZBEK ARSLAN – *Gül ve Ateş Arasında Cânını Kurban Etmek: Divan Şiirinde Hz. İbrahim* (s. 131-153): Bu yazıda Özbek Arslan, Hz. İbrahim'in klasik Türk şiirindeki konumuna ve sembolik yönlerine odaklanmaktadır. Yazının girişinde *Kur'an* ve diğer kutsal kitaplarda Hz. İbrahim hakkında bilgi veren yazar, takip eden satırlarda

İslam toplumlarında ve klasik Türk edebiyatında Hz. İbrahim'e nasıl yer verildiğini kapsamlı şekilde anlatmış ve çeşitli metinlerden örneklerle açıklamıştır.

Ahmet İÇLİ – *Yusuf Mazmununun Kavramsal Alanı ve Klasik Şiirde Yusuf İmgesi* (s. 155-192): Bu yazıda İçli, Hz. Yusuf'un klasik Türk şiirindeki imgesel yönüne odaklanmaktadır. Yazar klasik Türk şiirinde Yusuf imgesi ve kavram alanına yer vermiş, bu kavram alanının genel izleklerini çıkararak Türk şiirindeki yerini incelemiştir. Öte yandan İçli, Yusuf imgesinin ilahi aşk boyutundaki ontolojik/varlıksal konumunu da ele almış, takip eden bölümlerde de poetik bir gösteren, yönetici kişi ve güzelliğin sembolü olarak Yusuf imgesini açıklamıştır.

Bahir SELÇUK ve Mehmet YÜKSEL – *Klasik Türk Şiirinde Bir Eşik Mekân: Külbe-i Ahzân* (s. 193-214): Bu yazıda Selçuk ve Yüksel, Hz. Yakub'un oğlu Yusuf'a duyduğu özlem dolayısıyla hüznün içinde yaşadığı bir mekân olarak *külbe-i ahzân* kavramını ele almışlardır. Çalışmada *külbe-i ahzân* insan-mekân ilişkisi üzerinden ve çeşitli metin örnekleri vasıtasıyla incelenmiş, bu mekânın klasik şiirde bir eşik mekân özelliği gösterdiği ve şairlerin ruh hâllerine bağlı olarak olumlu yahut olumsuz anlamlar taşıyabileceği tespit edilmiştir.

Oğuzhan ET – *Dinî-Destani Mesnevilerden Hz. Musa ve Azrail Hikâyesi* (s. 215-260): Bu yazıda Et, dinî-destani mesneviler içinde yer alan ve Hz. Musa'nın vefatını konu edinen Hz. Musa ve Azrail hikâyesine yer vermiştir. Çalışmanın girişinde yazar, söz konusu hikâyeden hareketle Yahudi, Samiri, İslam kaynaklarında ve *Tevrat*'ta Hz. Musa'nın vefatına ilişkin anlatıları tespit etmiş, bu anlatıların hikâyeye etkilerini tartışmış ve hikâyenin İBB Atatürk Kitaplığı'nda bulunan 146 beyitlik bir nüshasını, daha önce yayımlanmış başka bir nüsha ile mukayese ederek yayımlamıştır.

Kenan BOZKURT – *Kelâm ve Mucize: Klasik Türk Şiirinde Hz. Musa* (s. 261-321): Bu yazıda Bozkurt, Hz. Musa'nın yaşamı ve peygamberliği boyunca gösterdiği mucizelerin klasik Türk edebiyatına nasıl yansıdığını kapsamlı biçimde incelemiştir. Kıssanın kaynakları ve Hz. Musa hakkındaki müstakil eserleri çalışmasına dâhil eden yazar, mucizelerin her birini çeşitli kaynaklar ve mitolojik motifler üzerinden açıklamış, örnek metinler bağlamında incelemiştir. Musa kıssası etrafında gelişen olayların yanı sıra kıssada yer alan kişi, nesne ve mekânların da kullanıldıkları bağlamları göstermiş, Musa'nın bir imgeye dönüşme sürecini açıklamıştır.

Özer ŞENÖDEYİCİ – *Süleyman Peygamber ve Anka'nın Yokluğa Sürgünü* (s. 323-334): Bu bölümde Şenödeyici çeşitli özellikleri, hükümdarlığı ve mucizeleriyle klasik Türk şiirinde adından sıkça söz ettiren Hz. Süleyman'ın kuşlarla ve bilhassa Sîmurg'la bağlantısı üzerinde durmuştur. Çalışmanın girişinde Sîmurg'a/Anka'ya ilişkin kaynaklardaki bilgileri derleyen yazar, Hz. Süleyman ile Anka kuşu hikâyesinin içeriği hakkında bilgi vererek klasik Türk şiirine yansıyan yönlerini örneklendirmiş, çalışmanın sonunda kaynak metni de neşretmiştir.

Fazile EREN KAYA – *Hz. Lokman'ın Hakîmliği ve Hekimliği* (335-347): Bu yazıda Eren Kaya, dinler tarihinde peygamberliği tartışmalı olsa da *Kur'an-ı Kerim*'de bir sureye adı verilen ve peygamberliğe yakın özelliklerle anlatılan Hz. Lokman'ı ele almıştır. Yazının girişinde bilge ve filozof bir şahıs olarak bilinen Lokman Hekim'in kimliğini tartışan yazar, takip eden satırlarda *hakîm* ve *hekim* sözcüklerinin kavram alanı üzerinde durmuş, ardından Lokman Hekim'in klasik Türk edebiyatında kullanıldığı bağlamları, 19. yüzyıla ait Çağatayca bir tıp metninden ve divan şiirindeki örneklerden hareketle incelemiştir.

Mehtap ERDOĞAN TAŞ – *Dursunzâde Abdülbâkî Efendi (Bekâyî)'nin Mensur Kısas-ı Enbiyâsı* (s. 349-382): Bu yazıda Erdoğan Taş, klasik Türk edebiyatında edebî bir tür olarak kısas-ı enbiyalar hakkında kapsamlı bilgi vermiş, ardından 16. yüzyıl şairlerinden Bekâyî mahlaslı Dursunzâde Abdülbâkî Efendi'ye ait *Risâle fî Ahvâlî'l-Enbiyâ ve'l-Hulefâ* başlıklı mensur kısas-ı enbiyanın incelemesini yapmış ve dört nüshadan hareketle tenkitli metnini neşretmiştir.

Hasan KAPLAN – *Rubâ'îyyât-ı Vassâf-ı Enbiyâ: Süleyman'ın Peygamber Methiyeleri* (s. 383-417): Bu yazıda Kaplan, 17. yüzyıl şairlerinden Süleyman'ın başta Hz. Muhammet olmak üzere peygamberler için yazdığı rubailer üzerinde durmuştur. Çalışmada şairin Hz. Muhammet'e ilişkin söylediği 46'sı rubai, 47 şiir ile on beş peygamber (Âdem, İdris, Nuh, İbrahim, İsmail, Yakup, Yusuf, Eyüp, Musa, Davut, Süleyman, Yahya, Lut, İsa) hakkında yazdığı rubailer incelenmiş, Hz. Muhammet'le ilgili rubailerde öne çıkan kavramlar ve vasıflar ayrıca ele alınarak örnekler üzerinden değerlendirilmiştir.

Erdem SARIKAYA – *Eski Oğuz Türkçesi Dönemine Ait İlk Rüya Tabir-nâmelerinde Peygamberler* (s. 419-439): Bu yazıda Sarıkaya, eski Oğuz Türkçesine ait üç ayrı rüya tabirnamesinden hareketle, rüyada görülen peygamberin sembolik olarak nasıl yorumlandığını incelemiştir. Yazar ilkin rüya tabirleri yazım geleneğinden, bu geleneğin kökenlerinden ve Türklerde rüya tabiri inanışından söz etmiş; ardından üç rüya tabirnamesinde, rüyada görülen her peygamberin hangi manaya geldiği yönündeki yorumları değerlendirmiştir.

Yukarıda özetleri verilen yazılar incelendiğinde, *Klasik Türk Edebiyatında Peygamberler* isimli bu çalışmanın birçok peygamber hakkında çok çeşitli araştırma ve analizlerle oluşturulmuş, klasik Türk edebiyatı araştırmaları için oldukça önemli bir kaynak olduğu görülmektedir. Kitabın en dikkat çekici yönü ise özelden genele, bir araştırmacının peygamberlere dair ihtiyaç duyduğunda ulaşabileceği pek çok bilginin derlendiği kapsamlı bir kaynak olmasıdır. Nitekim kitabın ilk dört yazısı, klasik şiirde en çok sözü geçen peygamber olan Hz. Muhammet'e ayrılmış, böylece klasik eser tertiplerinde olduğu gibi ilkin İslam peygamberi Hz. Muhammet'e yer verilerek geleneksel bir dizgi oluşturulmuştur. Öyle ki kitabın ilk yazısında Tanyıldız'ın yazdığı *Hicret-nâme* akademik bilgilere dalmadan önce okuru, klasik geleneğin çağdaş temsili olarak edebî bir içtenlikle karşılamaktadır. Ceyhan'ın yazısında ise Hz. Muhammet ile ilgili türler etrafıca tanıtılmış ve incelenmiş; böylece yazı, bu türler üzerinde yapılacak çalışmalar için temel bir kaynak olmuştur.

Hz. Muhammet'le ilgili bölümlerden sonra diğer peygamberlerle ilgili yazılara yer verilen kitapta Özbek Arslan, Hz. İbrahim'i kapsamlı şekilde tanıtarak edebî metinlerde kullanıldığı hemen her bağlamı göstermiştir. Takip eden iki yazıdan ilkinde İçli, bir imge olarak Hz. Yusuf'u, Selçuk ve Yüksel ise babası Hz. Yakup'un külbe-i ahzânını daha felsefi bir zeminde inceleyerek klasik Türk şiirinde sözü geçen bu iki peygambere ilişkin yeni ve dikkate değer yorumlara yer vermişlerdir. Hemen ardından gelen Et'in yazısı ise Hz. Musa'nın Azrail ile hikâyesinin çeşitli kültürlerdeki kaynaklarının gösterilerek incelendiği, araştırmacılar için örnek teşkil edecek nitelikte bir çalışma olmasıyla oldukça dikkat çekicidir. Kitapta dikkati çeken yazılardan biri de Eren Kaya'ya aittir. Yazar, öteden beri peygamberliği tartışmalı olan Hz. Lokman'ın kimliği ve kişiliği hakkındaki tartışmalara yer vermiş ve metin örnekleri bağlamında inceleyerek Türk

